

<https://doi.org/10.52256/2710-3560.97.2023.97.09>
УДК 378:004

Олена Зимовець,
старший викладач кафедри
англійської мови з методиками викладання
у дошкільній та початковій освіті,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир
ORCID ID 0000-0002-0856-9651
zymolena@gmail.com

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядається проблема визначення рівня сформованості професійних умінь учителів гуманітарних дисциплін в умовах інформаційного суспільства. Автор розкриває зміст понять «критерій», «показник», «рівень», «професійні уміння» та висвітлює структуру професійних умінь учителів гуманітарного профілю з огляду на вимоги інформаційного суспільства. Спираючись на наукові праці дослідників, які розробляли критерії сформованості окремих педагогічних умінь, та, виходячи зі структури професійних умінь учителів гуманітарних дисциплін, обґрунтовано та розроблено критерії, показники та рівні сформованості вищезазначених умінь в умовах інформаційного суспільства. У статті надано детальний опис критеріїв, показників та рівнів сформованості професійних умінь учителів гуманітарного профілю на прикладі вчителя іноземної мови та окреслено перспективи використання розроблених критеріїв з метою діагностики рівня сформованості професійних умінь як досвідчених, так і майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

***Ключові слова:** професійна підготовка, професійні вміння, вчителі гуманітарних дисциплін, критерії, показники та рівні сформованості вмінь, інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології.*

Olena Zymovets. Criteria, indicators and levels of forming professional skills of teachers of the Humanities in the Information Society

The article deals with the problem of determining the level of forming professional skills of the teachers of the Humanities in the Information Society. The meaning of the concepts "criterion", "indicator", "level", and "professional skills" is revealed. The structure of professional skills of the teachers of the Humanities in the Information Society is highlighted. Based on the scientific works of researchers who developed criteria for forming various pedagogical skills, and taking into consideration the structure of professional skills of the teachers of the Humanities, the author substantiates and develops the criteria, indicators and levels of forming the above-mentioned skills in the Information Society. The article provides a detailed description of the criteria, indicators and levels of forming professional skills of the teachers of the Humanities on the example of a foreign language teacher and outlines the prospects of using the developed criteria to diagnose the level of forming professional skills of current and future teachers of the Humanities.

***Key words:** professional training, professional skills, teachers of the Humanities, criteria, indicators and levels of skill formation, Information Society, Information and Communication Technologies.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Одним із головних чинників, від якого залежить якість освіти загалом, є професійна компетентність вчителя. Тому формування професійних умінь, з яких складається професійна компетентність, є одним із ключових завдань професійної підготовки майбутніх учителів. Інформаційне суспільство, головними продуктами якого є інформація та знання, вимагає від сучасного вчителя опановування інноваційними підходами, методами та засобами, зокрема інформаційно-комунікаційними технологіями. Виклики інформаційного суспільства потребують

перегляду структури професійних умінь учителів, зокрема вчителів гуманітарних дисциплін. Оновлення змісту професійних умінь, якими повинен володіти вчитель-гуманітарій нового покоління, вимагає також перегляду та розробки критеріїв сформованості цих умінь. З одного боку, сам випускник ЗВО гуманітарного профілю повинен чітко усвідомлювати, що необхідно він має вміння для успішної педагогічної діяльності та самостійно визначати рівень своїх професійних умінь, щоб надалі їх коригувати та планувати шляхи самовдосконалення. З другого боку, наявність чітких критеріїв, показників та рівнів сформованості вищезазначених умінь є необхідним інструментом їхнього формування у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти, а також їх подальшого розвитку в системі післядипломної освіти.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Проблемою визначення структури професійно-педагогічних умінь вчителя займалися такі відомі вчені, як Н. В. Кузьміна, В. О. Сластьонін, О. А. Абдуліна, О. І. Бульвінська, О. А. Дубасенюк, С. І. Кисельгоф та інші. Формуванню професійних умінь учителів різних дисциплін присвячені дослідження О. А. Остряньської, О. І. Бульвінської, О. М. Семенов, Т. О. Скрябіної, А. М. Старевої, Ю. І. Пасова, В. В. Баркасі тощо. Підготовка вчителя гуманітарного профілю до використання інформаційно-комунікаційних технологій висвітлена у працях Л. І. Морської, Л. Ф. Панченко, Р. С. Гуріна, Г. А. Дегтярьової, О. П. Значенко, О. А. Подзигун та інших. Проте, на нашу думку, залишається відкритим питання обґрунтування та розробки критеріїв, показників та рівнів сформованості професійних умінь учителів гуманітарного профілю з огляду на виклики інформаційного суспільства та необхідності опанування вчителями гуманітарних дисциплін новітніми технологіями, зокрема ІКТ.

Мета статті – обґрунтувати та розробити критерії, показники та рівні сформованості професійних умінь учителів гуманітарних дисциплін в умовах інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У наших попередніх публікаціях було визначено *професійні вміння вчителя гуманітарних дисциплін в інформаційному суспільстві* як володіння гнучкою системою усвідомлених, цілеспрямованих, взаємопов'язаних розумових і практичних дій, які дозволяють учителю-гуманітарію успішно виконувати навчально-виховні функції на загальнопедагогічному, гуманітарно орієнтованому та предметно-методичному рівнях, використовуючи традиційні та інноваційні технології, у т.ч. ІКТ, в умовах, що змінюються. Щодо структури професійних умінь вчителя гуманітарних дисциплін (далі – ГД), ми виділили 3 *класи умінь*: 1) загальнопедагогічні (уміння, спрямовані на вирішення загальнопедагогічних завдань учителів незалежно від профілю); 2) гуманітарно орієнтовані (уміння, спрямовані на вирішення завдань, специфічних для всіх учителів гуманітарного профілю); 3) предметно-методичні (уміння, спрямовані на вирішення методичних завдань, характерних для вчителя конкретної гуманітарної дисципліни). Кожен клас умінь містить 5 *груп умінь*: 1) гностичні (уміння, пов'язані з аналізом інформації та навчально-виховної діяльності); 2) проєктувальні (уміння, пов'язані з постановкою стратегічних задач та плануванням навчально-виховної діяльності на рівні курсу навчання та циклу уроків); 3) конструктивні (уміння, пов'язані з формулюванням тактичних задач та плануванням педагогічної діяльності на рівні окремого уроку та виховного заходу); 4) організаторські (уміння, пов'язані з організацією інформації та навчально-виховної діяльності); 5) комунікативні (уміння, пов'язані з встановленням відносин та здійсненням педагогічного спілкування з учнями, колегами, батьками). Крім того, ми виділили так звані інформаційно-практичні вміння, які є інтегральними і входять до складу кожного компонента педагогічної діяльності [5, с. 150–151].

Розробка критеріїв та показників рівня сформованості вищезазначених професійних умінь потребує аналізу таких понять, як «критерій», «показник» та «рівень». Поняття «критерій» (від грец. *kritērion* – засіб для судження) у довідковій літературі тлумачиться як «підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило» [12, с. 349]; термін «показник» означає «свідчення, доказ, ознака чого-небудь» [13, с. 10], а «рівень» у контексті нашого дослідження – це «ступінь якості, величина і т. ін., досягнуті у чому-небудь» [14, с. 547]. Отже, *критеріями сформованості професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін* (далі – ГД) будемо вважати загальні підстави, сукупність ознак за якими оцінюють їхні професійні вміння, а показниками рівня сформованості професійних умінь вважатимемо конкретні ознаки цих умінь. Відповідно рівні сформованості професійних умінь відрізнятимуться наявністю та ступенем прояву певних ознак, які входять до складу відповідних професійних умінь. Для визначення критеріїв та показників рівня сформованості професійних умінь майбутніх учителів ГД проаналізуємо деякі праці, присвячені цій проблемі.

Ю. Ю. Климович використала у своєму дослідженні показники рівня сформованості професійної компетентності майбутнього філолога, а саме: позитивну мотивацію до формування професійної компетентності; усвідомлення ролі іншомовної професійної компетентності; системність і ґрунтовність теоретичних та практичних знань, умінь та навичок; ефективне використання знань, умінь та навичок у професійній діяльності [8].

Х. Муркатик, М. Малдер вивчали професійної компетентності та вплив професійної та педагогічної компетентності на роботу вчителя. Результати дослідження засвідчили, що існує вплив професійної компетентності та педагогічної компетентності на продуктивність вчителя оскільки він є домінуючим і стратегічним елементом у процесі передачі знань [15; 16].

До професійно-педагогічних умінь належать дидактичні та виховні вміння, формуванню яких присвячені, зокрема, роботи О. І. Бульвінської та С. М. Бреус. Обидва дослідники також зосереджують свою увагу на діяльності вчителя (навчальній та виховній відповідно), тому основними критеріями та показниками рівня сформованості вищезазначених умінь є конкретні педагогічні дії та операції. Так, О. І. Бульвінська визначає такі критерії рівня сформованості дидактичних умінь: 1) професійність діяльності, яка, на думку дослідника, характеризується наявністю в основі діяльності психолого-педагогічних знань; 2) доцільність діяльності, тобто відповідність її змісту і форми комплексу конкретних цілей; 3) оригінальність діяльності, що передбачає наявність у діяльності нового та відсутність у ній шаблону чи формалізму; 4) освоєність діяльності, під якою автор розуміє наявність у складі діяльності точних відпрацьованих операцій; 5) ступінь узагальнення вміння, що виражається у широті перенесення вміння в нові умови та ситуації [2, с. 11–12]. Критеріями сформованості виховних умінь за С. М. Бреус є здатність майбутніх учителів діяти у різних ситуаціях (знайомій, змінений чи незнайомій), адекватність обраних засобів діяльності та результативність у досягненні мети діяльності [1, с. 17].

Щодо сформованості окремих груп умінь, які входять до складу професійно-педагогічних умінь вчителя, то, окрім загальних критеріїв оцінки педагогічної діяльності, дослідники виділяють і специфічні показники конкретних умінь. Зокрема, Н. О. Єсіна оцінює творчі вміння вчителя за такими ознаками, як швидкість, гнучкість, точність та оригінальність [4]. М. П. Васильєва оцінює комунікативні вміння вчителя за обсягом використання окремих умінь, що входять до їхнього складу, та ступенем творчості в їхньому застосуванні [3, с. 11]. Формуванню проєктувальних умінь вчителя присвячено дослідження І. І. Коновальчука, який визначає сформованість умінь проєктувати виховну діяльність за такими критеріями: 1) ефективність розроблених виховних технологій; 2) їхнє науково-методичне обґрунтування; 3) повнота реалізації функцій проєктування; 4) оптимальність технологічних дій та операцій; 5) індивідуально-психологічні фактори продуктивності; 6) об'єктивні та суб'єктивні складнощі педагогів під час роботи над виховними проєктами [9, с. 11].

З огляду те, що в умовах інформаційного суспільства вчитель-гуманітарій повинен володіти уміннями, пов'язаними з аналізом та обробкою інформації, цікавим для нас є дослідження Є. М. Карпенко, яке присвячене формуванню інформаційно-аналітичних умінь майбутнього вчителя іноземних мов. Автор оцінює рівень сформованості інформаційно-аналітичних умінь за наступними критеріями: 1) мотиваційний (показниками даного критерію є усвідомлення значущості інформаційно-аналітичних умінь для успішної професійної діяльності, потреба користуватися інформацією у професійному середовищі, позитивна мотивація щодо вдосконалення рівня володіння інформаційно-аналітичними уміннями); 2) когнітивний (включає обсяг знань про сутність та структуру інформаційно-аналітичних умінь, форми та види педагогічної інформації, етапи та технології роботи з інформацією); 3) діяльнісний (показниками сформованості умінь за даним критерієм є здатність студента розуміти та аналізувати інформацію, успішно та результативно працювати з різними інформаційними джерелами: Інтернет-ресурсами, словниками, статтями у друкованих виданнях, підручниках тощо) [7, с. 97–98]. С. Б. Моркотун також використовує мотиваційний, змістовий та діяльнісний критерії для визначення рівня сформованості презентаційних умінь [10, с. 111–112].

Оскільки багато умінь, потрібних сучасному вчителю гуманітарних дисциплін, безпосередньо пов'язані з використанням ІКТ та входять до складу його інформаційної культури, дотичним до нашого дослідження є робота О. П. Значенко щодо критеріїв оцінювання рівнів сформованості інформаційної культури майбутніх учителів-гуманітаріїв, серед яких вона виділяє такі: 1) технічний (визначається знаннями архітектури ПК, характеристик периферійних пристроїв та вміннями і навичками їх використання); 2) операційний (передбачає знання, вміння і навички роботи з

операційними системами); 3) програмний (характеризується вміннями роботи з загальним і спеціальним програмним забезпеченням); 4) гігієнічно-ергономічний (ідеться про санітарні умови та техніку безпеки роботи з комп'ютерною технікою); 5) навчальний (передбачає вміння використовувати засоби ІКТ навчального призначення); 6) методичний (наявність загальних, спеціальних і конкретних методичних вмінь, які спираються на знання, вміння та навички, отримані при вивченні педагогіки, психології на методики навчання гуманітарних дисциплін). Згідно з цими критеріями виділено чотири рівні сформованості інформаційної культури студентів: початковий, середній, достатній та високий [6, с. 11–12].

Оскільки уміння реалізуються в процесі виконання конкретних дій, критерії сформованості умінь повинні відображати компоненти педагогічної діяльності. Тому ми погоджуємось з О. І. Бульвінською, С. М. Бреус та іншими вченими, які в основу критеріїв сформованості професійних умінь вчителя брали ступінь опанування конкретними педагогічними діями. Крім того, у психолого-педагогічній науці визнаним положенням є те, що діяльність – це багаторівнева система, компонентами якої є цілі, мотиви, дії (операції) та результат. Отже, якщо в певній діяльності є всі вищезазвані компоненти достатньою мірою, можна говорити про вміння здійснювати відповідну діяльність. Це положення відображено в дослідженнях Є. М. Карпенко, С. Б. Моркотуна та інших дослідників, які виділяли мотиваційний, когнітивний (змістовий) та діяльнісний критерії рівня сформованості різних професійних умінь.

Проте, як було зазначено вище, педагогічна діяльність має свою специфіку і містить у собі гностичний, проєктувальний, конструктивний, організаційний та комунікативний компоненти, які були взяті нами за основу класифікації професійних умінь. Таким чином, говорити про сформованість професійних умінь учителів в цілому можна лише за умови сформованості всіх груп умінь (гностичних, проєктувальних, конструктивних, організаторських та комунікативних) тією чи іншою мірою.

Ще один аспект, який повинен враховуватись при розробці критеріїв та показників рівня сформованості професійних умінь в умовах інформаційного суспільства – це роль інформаційно-комунікаційних технологій, які виступають і в якості мети, і в якості засобів формування професійних умінь учителя-гуманітарія. Тому одним із критеріїв сформованості професійних умінь сучасного вчителя повинен бути пов'язаний з обсягом та ступінем володіння ІКТ для розв'язання певних навчально-виховних завдань. Виходячи з вищесказаного, вважаємо за доцільне виділити наступні **критерії рівня сформованості професійних умінь учителів гуманітарних дисциплін в умовах інформаційного суспільства: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та інформаційно-технологічний.**

Мотиваційний критерій – це сукупність ознак, що враховують комплекс мотивів та потреб вчителя/майбутнього вчителя, які спонукають його до формування та вдосконалення власних професійних умінь. Оскільки складниками професійних умінь учителів ГД є різні групи умінь, *показниками* цього критерію є наявність мотивів та потреб до формування кожної групи умінь, а саме:

- наявність мотивів та потреб формувати гностичні уміння;
- наявність мотивів та потреб формувати проєктувальні уміння;
- наявність мотивів та потреб формувати конструктивні уміння;
- наявність мотивів та потреб формувати організаторські уміння;
- наявність мотивів та потреб формувати комунікативні уміння.

Когнітивний критерій – це сукупність ознак, що враховують обсяг та якість знань, необхідних і достатніх для педагогічної діяльності та формування всіх класів та груп умінь засобами традиційних та інноваційних технологій. *Показниками* цього критерію є:

- обсяг та якість знань про сутність і структуру професійних умінь учителів ГД в умовах інформаційного суспільства та шляхи їхнього формування;
- обсяг та якість знань з психолого-педагогічних дисциплін;
- обсяг та якість знань із соціально-гуманітарних дисциплін;
- обсяг та якість знань з фахових дисциплін (залежно від спеціальності);
- обсяг та якість знань про шляхи формування особистості та вмінь учнів засобами традиційних та інноваційних технологій.

Діяльнісний критерій – це сукупність ознак, що враховують ступінь реалізації всіх класів та груп професійних умінь у процесі педагогічної діяльності. Для цього критерію характерні такі показники:

- ступінь сформованості гностичних умінь;
- ступінь сформованості проєктувальних умінь;
- ступінь сформованості конструктивних умінь;
- ступінь сформованості організаторських умінь;
- ступінь сформованості комунікативних умінь.

Інформаційно-технологічний критерій – це сукупність ознак, що свідчить про ступінь опанування засобами ІКТ у навчально-виховній діяльності. Цей критерій вважають інтегральним, оскільки його показники входять до складу трьох вищезазначених нами критеріїв. Таким чином, показниками інформаційно-технологічного критерію є такі:

а) показники, які входять до складу мотиваційного критерію:

- наявність мотивів та потреб формувати інформаційно-практичні гностичні вміння;
- наявність мотивів та потреб формувати інформаційно-практичні проєктувальні вміння;
- наявність мотивів та потреб формувати інформаційно-практичні конструктивні вміння;
- наявність мотивів та потреб формувати інформаційно-практичні організаторські вміння;
- наявність мотивів та потреб формувати інформаційно-практичні комунікативні вміння;

б) показники, які входять до складу когнітивного критерію:

• обсяг та якість знань про сутність інформаційно-комунікаційних технологій, різні засоби ІКТ та їхні дидактичні можливості;

• обсяг та якість знань архітектури ПК, характеристик периферійних пристроїв, техніку безпеки роботи з комп'ютерною технікою;

• обсяг та якість знань про види програмного забезпечення загального та спеціального призначення;

- обсяг та якість знань про шляхи формування умінь учнів засобами ІКТ.

в) показники, які входять до складу діяльнісного критерію:

- ступінь сформованості інформаційно-практичних гностичних умінь;
- ступінь сформованості інформаційно-практичних проєктувальних умінь;
- ступінь сформованості інформаційно-практичних конструктивних умінь;
- ступінь сформованості інформаційно-практичних організаторських умінь;
- ступінь сформованості інформаційно-практичних комунікативних умінь.

Для подальшого уточнення показників, які відповідають усім чотирьом критеріям, необхідно також враховувати те, що формування професійних умінь розглядається нами як поетапний процес, який охоплює формування трьох класів умінь: загальнопедагогічних, гуманітарно орієнтованих та предметно-методичних [5, с. 151]. При цьому недостатня сформованість нижчого за рангом класу умінь унеможливає формування наступного класу без додаткової корекції здобутих умінь та приведення їх рівня, достатнього для формування наступного класу умінь.

Грунтуючись на визначених критеріях, показники сформованості відповідних професійних умінь учителів гуманітарних дисциплін підлягають уточненню з урахуванням того, які саме (загальнопедагогічні, гуманітарно орієнтовані, предметно-методичні тощо) професійні уміння підлягають оцінюванню.

Рівень сформованості кожної групи умінь визначається ступенем сформованості окремих умінь, які входять до складу групи, а кожне окреме уміння своєю чергою оцінюється за такими показниками, як точність, якість, завершеність, повнота, самостійність, оперативність (швидкість), оригінальність. З огляду на виділені критерії та відповідні показники сформованості професійних умінь, вважаємо за потрібне розглянути питання рівнів сформованості професійних умінь майбутніх учителів ГД.

Аналіз науково-педагогічної літератури засвідчив, що більшість дослідників дотримуються трирівневої або чотирирівневої класифікації. Три рівні сформованості умінь (низький, середній та високий) виділяють О. І. Бульвінська [2], С. Б. Моркотун [10], М. П. Васильєва [3], Н. О. Єсіна (високий, достатній та елементарний) [4] та інші. За чотирма критеріями (високий, достатній, середній та низький) оцінюють різні професійні уміння вчителя О. А. Остряньська [11], С. М. Карпенко [7], С. М. Бреус (вищий, високий, задовільний та низький) [1]. Так, О. І. Бульвінська,

деталізуючи рівні сформованості дидактичних умінь, зазначає, що високий рівень передбачає вільне та творче володіння психолого-педагогічними знаннями, самостійне формулювання мети педагогічної діяльності та її планування, безпосередня педагогічна діяльність за допомогою найбільш доцільних і ефективних дій та досягнення високої результативності. Середній рівень характеризується недостатньо логічним і переконливим обґрунтуванням педагогічної діяльності з точки зору психолого-педагогічної теорії та невмінням вибрати із сукупності педагогічних дій найбільш раціональні. При низькому рівні сформованості дидактичних умінь студент володіє лише елементарними педагогічними діями, з яких лише деякі може обґрунтувати з погляду психолого-педагогічної теорії, не може пояснити їхню доцільність, виконує дії неточно, не завжди досягає результату діяльності [2, с. 11–12]. За класифікацією С. М. Бреус, яка характеризує рівні сформованості виховних умінь, учителі (майбутні вчителі) з низьким рівнем умінь можуть діяти лише в знайомій ситуації за зразком, часто для діяльності обирають неадекватні засоби, тому мета діяльності не досягається. Маючи задовільний рівень, вчитель або студент вміє діяти у змінених ситуаціях. Для цього обираються адекватні засоби, мета досягається, але не повною мірою (можуть бути помилки та похибки). Високий рівень характеризується вмінням діяти в незнайомій ситуації, правильно добирати засоби діяльності, в результаті чого студенти отримують високі результати у досягненні мети. На вищому рівні сформованості вмінь педагогічна діяльність має творчо-пошуковий характер, студент демонструє самостійність у відборі адекватних засобів та високу результативність у досягненні мети діяльності [1, с. 17].

Як бачимо, багато дослідників пов'язують рівні сформованості професійних умінь зі спрямованістю людини на прийом, відтворення чи самостійне створення інформації (рецепція, репродукція та продукція), тобто зі ступенем прояву творчості в професійній діяльності. Ми погоджуємось із таким підходом, однак, з огляду на сучасні багатогранні вимоги до вчителя в умовах інформаційного суспільства, вважаємо, що ступінь творчості у педагогічній діяльності – важливий, але не єдиний критерій, за яким можна оцінювати рівень сформованості професійно-педагогічних умінь, про що свідчать розроблені нами критерії та показники рівня сформованості професійних умінь вчителя ГД. Водночас ми поділяємо думку багатьох дослідників, що під час аналізу цілого комплексу професійних умінь суттєве значення має кількість деяких умінь вчителя, ступінь алгоритмічності, професійності та усвідомленості у педагогічних своїх діях. Тож виходячи з аналізу науково-педагогічної літератури та спираючись на визначені нами критерії та показники, ми виділяємо *чотири рівні сформованості професійних умінь учителів гуманітарних дисциплін: високий, достатній, середній та низький*.

Високий рівень передбачає наявність усіх ознак, властивих показнику. Вчитель (майбутній вчитель) володіє міцними знаннями про сутність і структуру професійних умінь учителів ГД в умовах інформаційного суспільства, має чіткі мотиви та потреби формувати всі класи та групи професійних умінь, знає шляхи їхнього формування; усвідомлює свою роль не тільки як вчителя-предметника, але й педагога, покликаного готувати своїх вихованців до життя в інформаційному суспільстві, виховувати в учнів світогляд у дусі гуманізму і поваги до традицій і культур інших народів, розвивати особистість учнів; прагне використовувати не тільки традиційні, а й інноваційні технології, зокрема ІКТ. Він здатен самостійно формулювати цілі та визначати завдання навчально-виховної діяльності з урахуванням вимог інформаційного суспільства, гуманізації та гуманітаризації освіти, а також методичних завдань конкретного предмета; володіє міцними знаннями з психолого-педагогічних, соціально-гуманітарних та фахових дисциплін; знає, як формувати особистість та вміння учнів засобами традиційних та інноваційних технологій. Високий ступінь сформованості всіх груп умінь зумовлює якісне виконання кожного компоненту педагогічної діяльності (гностичного, проєктувального, конструктивного, організаторського та комунікативного); діяльність має творчо-пошуковий характер, а вибір оптимальних методів і засобів навчання сприяє досягненню високої результативності, швидкості та якості виконання дій. Вчитель ефективно використовує засоби ІКТ, вміє працювати з різними програмами загального та спеціального призначення, шукати та аналізувати інформацію, створювати дидактичні матеріали для учнів, спілкуватися з використанням засобів ІКТ тощо. Незважаючи на позитивний результат педагогічної діяльності, такий вчитель постійно прагне досконалості; він адекватно оцінює свої педагогічні дії, вчасно виявляє труднощі та недоліки у своїй роботі та прагне уникати їх у майбутньому.

Достатній рівень характеризується наявністю більшості ознак за кожним критерієм. Вчитель (майбутній вчитель) володіє основними знаннями про сутність і структуру професійних умінь

учителів ГД в умовах інформаційного суспільства, має мотиви та потреби їх формувати, але не завжди добре розуміє важливість усіх класів і груп умінь, вважаючи деякі з них другорядними, наприклад гуманітарно орієнтовані чи проєктувальні. Він добре усвідомлює роль інформаційних технологій у сучасному світі, але може дещо недооцінювати роль вчителя-гуманітарія у формуванні інформаційної культури учнів. Достатній рівень передбачає добре володіння базовими знаннями з психолого-педагогічних, соціально-гуманітарних та фахових дисциплін; вчитель (студент) знає, як задіяти потенціал гуманітарних предметів для формування особистості та вмінь учнів, але часто обмежується традиційними технологіями, уникає застосування засобів ІКТ. З огляду на недооцінювання важливості усіх груп умінь, він може мати труднощі з певними компонентами педагогічної діяльності, наприклад, вміти планувати діяльність, але не повною мірою конструювати чи організовувати власну діяльність. Учитель (майбутній учитель) вміє діяти в незнайомій ситуації, але не завжди обирає оптимальні методи і засоби навчання для досягнення результату, що відображається на швидкості та якості виконання дій. ІКТ використовуються часто, але не завжди ефективно і обмежуються базовим набором програм. Незважаючи на певні труднощі в педагогічній діяльності, такий вчитель швидко усуває ці недоліки завдяки адекватній оцінці своїх дій та постійною бажанні самовдосконалюватись.

Середній рівень відображає присутність приблизно половини ознак кожного критерію. Вчитель (майбутній вчитель) володіє фрагментарними знаннями про сутність і структуру професійних умінь учителів ГД в умовах інформаційного суспільства, має недостатньо стійкі мотиви та потреби їх формувати, оскільки сподівається оволодіти ними емпіричним шляхом у процесі педагогічної діяльності або, якщо це студент педагогічного ВНЗ, взагалі не впевнений, що працюватимемо за фахом. Він не до кінця розуміє багатогранність роботи вчителя-гуманітарія в інформаційному суспільстві, тому має певні труднощі з формулюванням кінцевої мети та завдань навчально-виховної діяльності. Середній рівень передбачає недостатнє володіння знаннями з деяких психолого-педагогічних, соціально-гуманітарних або фахових дисциплін, тому він не завжди знає, як задіяти потенціал гуманітарних предметів для формування особистості та вмінь учнів. Педагогічна діяльність відрізняється недосконалістю через недостатню сформованість деяких груп умінь та частий вибір нерациональних методів та засобів для досягнення результату. Вчитель вміє діяти в знайомій та змінній ситуації, але володіє обмеженою кількістю педагогічних дій. ІКТ використовується епізодично і не завжди відповідає меті навчальної діяльності (комп'ютер використовується як «річ у собі» тільки для того, щоб використати сам комп'ютер, а не для формування комплексу вмінь учнів). Незважаючи на суттєві труднощі в педагогічній діяльності, вчитель на цьому рівні не завжди усвідомлює ступінь недосконалості своїх дій або в разі їхнього усвідомлення не розуміє, як покращити свою діяльність.

Низький рівень встановлюється за наявністю менше половини ознак за кожним критерієм або їх відсутністю. Знання про сутність і структуру професійних умінь учителів ГД в умовах інформаційного суспільства є поверховими або відсутні, мотиваційна сфера розвинена слабо або нерозвинена взагалі, тому вчитель (студент) майже не виявляє бажання формувати власні професійні вміння. Він не розуміє, в чому полягають функції вчителя гуманітарних дисциплін і не усвідомлює вимог інформаційного суспільства, тому не може правильно сформулювати кінцеву мету та завдання навчально-виховної діяльності. Спостерігаються значні прогалини у знаннях із психолого-педагогічних, соціально-гуманітарних або фахових дисциплін, тому, як правило, такий педагог не знає, як задіяти потенціал гуманітарних предметів для формування особистості та вмінь учнів. Педагогічна діяльність хаотична та непослідовна через недостатній рівень сформованості майже всіх груп умінь. Учитель (майбутній учитель) вміє діяти лише в знайомій ситуації за зразком, але обирає неадекватні методи та засоби навчання, тому мета діяльності часто не досягається. ІКТ майже не використовуються, оскільки він не володіє достатньою кількістю навчальних програм і не може обґрунтувати доцільність їх використання. Студент на цьому рівні часто неадекватно оцінює свою педагогічну діяльність, пасивно та байдуже ставиться до майбутньої професійної діяльності та самовдосконалення.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. Отже, з метою діагностики сформованості професійних умінь учителів гуманітарних дисциплін в умовах інформаційного суспільства визначено мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та інформаційно-технологічний критерії. Показниками мотиваційного критерію є наявність мотивів і потреб формувати всі класи (загальнопедагогічні, гуманітарно орієнтовані та предметно-методичні)

та групи (гностичні, проєктувальні, конструктивні, організаторські та комунікативні) умінь, які входять до складу професійних умінь учителів гуманітарних дисциплін. Показниками когнітивного критерію є обсяг та якість знань із психолого-педагогічних, соціально-гуманітарних та фахових дисциплін, знань про сутність і структуру професійних умінь учителів гуманітарних дисциплін в умовах інформаційного суспільства, а також про шляхи формування особистості та вмінь учнів засобами традиційних та інноваційних технологій. Показниками діяльнісного критерію є ступінь сформованості всіх класів та груп умінь. Показниками інформаційно-технологічного (інтегрального) критерію є наявність мотивів та потреб формувати інформаційно-практичні вміння, обсяг та якість знань щодо сутності та практичного використання засобів ІКТ, а також ступінь сформованості інформаційно-практичних умінь. На основі розроблених нами критеріїв та показників були визначені такі рівні сформованості професійних умінь учителів гуманітарних дисциплін в умовах інформаційного суспільства: високий, достатній, середній та низький. Наступним кроком нашого дослідження є виявлення стану сформованості як досвідчених, так і майбутніх учителів гуманітарних дисциплін згідно з розробленими критеріями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бреус С. М. Формування виховних вмінь майбутнього вчителя в процесі педагогічної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 1995. 22 с.
2. Бульвінська О. І. Формування дидактичних умінь у студентів педагогічних університетів України: дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.01. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 1998. 185 с.
3. Васильєва М. П. Формування комунікативних умінь як компонента педагогічної культури майбутнього вчителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 1997. 23 с.
4. Єсіна Н. О. Формування творчих умінь майбутнього вчителя в інтелектуально-ігровій діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2009. 20 с.
5. Зимовець О. А. Склад професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін на початку ХХІ століття (на прикладі підготовки вчителів іноземних мов). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. № 43. С. 150–156.
6. Значенко О. П. Формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04. Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2004. 228 с.
7. Карпенко Є. М. Педагогічні умови формування інформаційно-аналітичних умінь майбутніх учителів іноземних мов у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04. Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка. Житомир, 2014. 317 с.
8. Климович Ю. Ю. Критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності майбутніх філологів у світлі трансформації системи освіти в Україні. *Зальна педагогіка та історія педагогіки*. Випуск 61. Том 1. 2023. С.162-166. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.32>.
9. Коновальчук І. І. Формування у майбутніх учителів умінь проєктувати виховну діяльність : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.01. Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка. Житомир, 1998. 185 с.
10. Моркотун С. Б. Педагогічні умови формування презентаційних умінь студентів магістратури у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04. Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка. Житомир, 2011. 316 с.
11. Остряньська О. А. Формування комплексних педагогічних умінь у майбутніх учителів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04. Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2002. 281 с.
12. Словник української мови у 11 томах. Академічний тлумачний словник (1970-1980). Том 4. Київ: Наукова думка, 1973. 349с. URL: <http://sum.in.ua/s/kryterij>.
13. Словник української мови у 11 томах. Академічний тлумачний словник (1970-1980). Том 7. Київ: Наукова думка, 1976. С.10. URL: <http://sum.in.ua/s/pokaznyk>.
14. Словник української мови: в 11 томах. Академічний тлумачний словник (1970-1980). Том 8. Київ: Наукова думка, 1977. С.547. URL: <http://sum.in.ua/s/rivenj>.
15. Mulder M. Conceptions of professional competence. *International handbook of research in professional and practice-based learning*. 2014. P. 107–137.

16. Murkatik K., Harapan E., Wardiah D. The influence of professional and pedagogic competence on teacher's performance. *Journal of social work and science education*. 2020. Vol. 1(1), P. 58–69. URL: <http://bitly.ws/Pmp7>.

REFERENCES

1. Breus S. M. Formuvannia vykhovnykh vmin maibutnoho vchytelia v protsesi pedahohichnoi pidhotovky : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01. Kharkiv, 1995. 22 p. [in Ukrainian].
2. Bulvinska O. I. Formuvannia dydaktychnykh umin u studentiv pedahohichnykh universytetiv Ukrainy : dys. ... kand. ped. nauk. : 13.00.01 / Natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 1998. 185 p. [in Ukrainian].
3. Vasylieva M. P. Formuvannia komunikativnykh umin yak komponenta pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01. Kharkiv, 1997. 23 s. [in Ukrainian].
4. Yesina N. O. Formuvannia tvorchykh umin maibutnoho vchytelia v intelektualno-ihrovii diialnosti: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kharkiv, 2009. 20 p. [in Ukrainian].
5. Zymovets O. A. Sklad profesiinykh umin maibutnykh uchyteliv humanitarnykh dystsyplin na pochatku XXI stolittia (na prykladi pidhotovky vchyteliv inozemnykh mov). *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*. 2009. № 43. P. 150-156. [in Ukrainian].
6. Znachenko O. P. Formuvannia informatsiinoi kultury maibutnykh uchyteliv humanitarnykh dystsyplin : dys. ... kand. ped. nauk. : 13.00.04 / Poltavskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. V. H. Korolenka. Poltava, 2004. 228 p. [in Ukrainian].
7. Karpenko Ye. M. Pedahohichni umovy formuvannia informatsiino-analitychnykh umin maibutnykh uchyteliv inozemnykh mov u protsesi fakhovoi pidhotovky : dys. ... kand. ped. nauk. : 13.00.04 / Zhytomyrskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. I. Ya. Franka. Zhytomyr, 2014. 317 p. [in Ukrainian].
8. Klymovych Y. Y. Kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti profesijnoi kompetentnosti majbutnykh filolohiv u svitli transformatsii systemy osvity v Ukraini. *Zal'na pedahohika ta istoriia pedahohiky*. Vypusk 61. Tom 1. 2023. P.162-166. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.32>. [in Ukrainian].
9. Konovalchuk I. I. Formuvannia u maibutnykh uchyteliv umin proektuvaty vykhovnu diialnist: dys. ... kand. ped. nauk. : 13.00.01 / Zhytomyrskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. I. Ya. Franka. Zhytomyr, 1998. 185 p. [in Ukrainian].
10. Morkotun S. B. Pedahohichni umovy formuvannia prezentatsiinykh umin studentiv mahistratury u protsesi profesiinoi pidhotovky : dys. ... kand. ped. nauk. : 13.00.04 / Zhytomyrskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. I. Ya. Franka. Zhytomyr, 2011. 316 p. [in Ukrainian].
11. Ostrianska O. A. Formuvannia kompleksnykh pedahohichnykh umin u maibutnykh uchyteliv pochatkovykh klasiv : dys. ... kand. ped. nauk. : 13.00.04 / Poltavskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. V. H. Korolenka. Poltava, 2002. 281 p. [in Ukrainian].
12. *Slovyk ukrainskoi movy u 11 tomakh. Akademichnyi tlumachnyi slovyk (1970-1980)*. Tom 4. Kyiv: Naukova dumka, 1973. 349p. URL: <http://sum.in.ua/s/kryterij> [in Ukrainian].
13. *Slovyk ukrainskoi movy u 11 tomakh. Akademichnyi tlumachnyi slovyk (1970-1980)*. Tom 7. Kyiv: Naukova dumka, 1976. P. 10. URL: <http://sum.in.ua/s/pokaznyk> [in Ukrainian].
14. *Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh. Akademichnyi tlumachnyi slovyk (1970-1980)*. Tom 8. Kyiv: Naukova dumka, 1977. P. 547. URL: <http://sum.in.ua/s/rivenj> [in Ukrainian].
15. Mulder M. Conceptions of professional competence. *International handbook of research in professional and practice-based learning*. 2014. P. 107–137. [in England].
16. Murkatik K., Harapan E., Wardiah D. The influence of professional and pedagogic competence on teacher's performance. *Journal of social work and science education*. 2020. Vol. 1(1), P. 58–69. URL: <http://bitly.ws/Pmp7>. [in England].

Матеріал надійшов до редакції 08.09.2023